

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
GEVHER NESİBE TIP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YAYIN NO : 6

EBÛ MANSUR SEMERKANDÎ

MÂTURÎDÎ

(862-944)

14 MART 1986 — KAYSERİ

Gevher Nesibe Sultan Anısına Düzenlenen
«Ebû Mansur Semerkandî - Mâturîdî Kongresi»
Tebliğleri

14 MART 1986
KAYSERİ

Y A Y I N L A Y A N
Prof. Dr. Ahmet Hulûsi KÖKER

(Tebliğlerin dil ve bilimsel sorumlulukları konuşmacılara aittir.)

Her hakkı saklıdır
ISBN. 6160 - 633

Dizgi - Baskı
Erciyes Üniversitesi Matbaası
K A Y S E R İ

MÂTURÎDÎ'YE GÖRE EVLENMEDE ŞAHİTLİK

Doç. Dr. Ali TOKSARI*

GİRİŞ : Arap dilinde şehâdet kökünden türeyen bazı kelimeler vardır. Bunlardan en önemlileri şâhid, şehîd, teşehhüd, müşâhede ve meşhûd lâfızlarıdır. Konumuzu teşkil eden şehâdet, sözlükte bir şeyi kesin bilmek, görerek hazır olmak ve yemin manalarına gelmektedir (1). Şehâdet kelimesinin ıstılahî manası ise, üçüncü kişilerin (davaya taraf olmayanların) dava konusu ile alakalı bir olay hakkında dava dışında bizzat görerek bilgi sahibi oldukları şeyleri mahkemede hakim huzurunda haber vermeleridir (2). Şu halde şâhitlikden bahsedilebilmesi için, şâhidin tanıklığa konu olacak şeyi bizzat görmesi, görme neticesinde bilgi sahibi olması ve bu bilgiyi mahkemede hâkim huzurunda haber vermesi gerekmektedir. HUMK'da şahitliğin tanımı yapılmamıştır. Mecelle'nin 1683. maddesinde ise şahitlik şöyle tarif yapılmıştır. «Bir kimsenin âhar (başka) kimsede olan hakkını isbat için huzur-u hâkimde ve hasmeynin (tarafların) müvâcehesinde (huzurunda) şehâdet lâfzıyla yani şehâdet ederim» diye haber vermesidir.»

1. MATURÎDÎ'YE GÖRE AKİDLERDE ŞAHİTLİĞİN ROLÜ

Allah tarafından cemiyet halinde yaşamaya kabiliyetli olarak yaratılan insan, bazı sosyologlar tarafından sosyal bir varlık diye tanımlanmıştır. Din, ahlak, örf ve adet gibi hususların yanında hukuk kuralları da hemen hemen tarihin her döneminde insanlar arasındaki münasebetleri düzenlemiştir. Borçlar hukukunun önemli bir bölümünü teşkil eden akidler, toplumların iktisadî ve sosyal hayatlarına yön veren prensipleri ihtiva ederler.

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1. Âsım Efendi, Kamus Tercümesi, I/1160.

2. Bilmen, Ö, Nasuhî, Hukuku İslâmiyye Kamusu, VII/118.

Akid, Türk Borçlar Kanununun birinci maddesinde «iki taraf karşılıklı ve birbirine uygun surette rızalarını beyan ettikleri takdirde akid tamam olur. Rızanın beyanı sarih olabileceği gibi zımnî dahi olabilir.» şeklinde tarif edilmiştir. Şu halde Borçlar Kanununun bu tanımına göre akidden bahsedilebilmesi için icab ve kabulün varlığı yeterlidir. Mecelle'nin 103. maddesinde ise akid, tarafeynin (tarafların) bir hususu iltizam ve taahhüd etmeleridir ki icab ve kabul irtibatından ibarettir.» diye tanımlanmıştır.

Biz burada genelde ve bilhassa Mâturîdî'ye (333/944) göre akidlerle şâhâdet arasında bir ilişki var mıdır? bir başka deyimle şâhitlik akdin bir sıhhat şartı mıdır, yoksa yapılan akdin şartlarına taraflardan birisinin riayetsizliği halinde mağdur olan tarafın başvurabileceği bir isbat vasıtası mıdır? hususunu ele alacağız. Bütün çağdaş hukuk sistemlerinde şâhitlik, Usûl Hukuku çerçevesinde ele alınmıştır. Meselâ şu anda yürürlükte bulunan HUMK'da şâhitlik (245-274. maddeleri arasında yer almaktadır.) takdirî delil olarak düzenlenmiştir. Demek ki HUMK'a göre şâhitlik, diğer çağdaş hukuk sistemlerinde olduğu gibi, istisnalar dışında bütün hukukî muameleler, bilhassa hukukî fiiller ve madî vakialarda ortaya çıkan ihtilaflarda kendisine baş vurulan bir takdirî delildir.

İslâm Hukukçularının çoğunluğu da az sonra izah edeceğimiz nikah akdi dışında hiçbir akidde şâhitliği, akdin bir sıhhat şartı olarak kabul etmemişlerdir (3). Bu hukukçularla aynı görüşü paylaşan Mâturîdî, Bakara sûresinin 282. âyetinde yer alan «ey inananlar birbirinizle belirli bir süre için borçlandığınızda... erkeklerden iki şahit tutun, eğer iki erkek bulunmazsa şahitlerden razı olacağınız bir erkek -biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak- iki kadın olabilir...» kısmını tefsir ederken buradaki «şahit tutun» emrinin vücûb değil nedb ifade edeceğini belirtmiştir. Demek ki, mezkur ayeti arz edilen şekilde anlayan Mâturîdî'ye göre, akidlerde şâhit getirme zorunluluğu yoktur. O'na göre alım-satım akdinde şâhitlik, akdin bir unsuru olmayıp, kötü niyetli tarafın ileride söyleyebileceği yalanı önlemekte kendisine müracât edilen bir isbat vasıtasıdır (4). Şu halde gerek Mâturîdî,

3. Bu konuda bilgi için Bkz. Kâsânî, Bedâiu's-sanâi, II/252; Bilmen Ömer Nasuhi, a.g.e., VI/18.

Zâhirîler ile İbn Cerir et-Taberî ise akidlerde şahid getirmenin zarûret olduğunu kabul etmişlerdir. Bu konuda bilgi için Bkz. İbn Hazm, Muhallâ, VIII/344; Taberî Câmiu'l-beyân, VII/21.

4. Mâturîdî, Tevilâtü ehli's-sünne, 651-652.

gerekse diğer İslâm Hukukçularının çoğunluğu şahitliği akdin bir unsuru olarak görmemişlerdir. Bunlara göre akidlerde şahitlik, ihtilafın ortaya çıkmasını önleyici bir emniyet sübabı, taraflar arasında akdin konusu ve şartlarında ihtilaf meydana gelince de taraflarca kullanılabilir bir delil olarak kabul edilmiştir.

2— EVLİLİĞİN HUKUKİ MAHİYETİ

Evlenme akdindeki şahidliğin durumun daha iyi anlayabilmek için evlenmenin hukukî mahiyeti hakkında bilgi vermenin yararlı olacağı inancındayız. Bu konuda üç temel görüş vardır.

a. Evlenmeyi Bir Müessese Olarak Açıklayan Görüş

Bu görüşe göre evlenmenin kurulabilmesi için teşebbüs fikri, bu fikrin gerçekleşmesinin sağlanacağı organize ile bu fikir etrafında bir elbirliği ve devamlılık lazımdır. Bu teoriye göre evlilikte aynı şartları taşıdığı için bir müessese olarak kabul edilmelidir (5).

b. Evlenmeyi Bir Şart-Tasarruf Olarak Kabul Eden Görüş

Hukukî işlemlerin bir türünü teşkil eden şart-tasarruflarda, muamelenin bütün hükümleri genel ve objektif kurallara göre önceden belirlenmiştir. Bu kuralları devlet tarafından önceden emredici kurullarla tesbit ve tayin edilmesinin sebebi ise, yapılacak olan hukukî muamelelerin cemiyet hayatında çok önemli bir yer arzetmiş olmasındandır. Şart-tasarruf işlemlerinde tarafların iradesinin rolü vardır. Ancak bu sınırlıdır. Buradaki iradenin rolü, tarafları daha önceden esasları tesbit edilmiş statüye sokmaktan öteye geçemez. Taraflar iradelerini izhar edip bir kere bu statüye girince, artık onun hiç bir şeyini değiştiremezler.

Malum olduğu üzere evlenme tasarrufunda da erkek ve kadınlar evlenmek istediklerini yetkili memur önünde beyan ederler ve rızalarının hükmü bundan öteye geçmez. Ancak bu şekilde iradelerini beyan eden taraflar, herkes için aynı olan genel ve objektif bir hukukî rejim altına girerler. İşte böylece eşler yepyeni bir hukukî statüye girdiklerinden evlenme bir akid değil, bir şahsın memuriyete girmesi, öğrencinin okula kaydolması gibi şart-tasarruftur (6).

5. Velidedoğlu, Hıfzı Velled, Türk Medenî Hukuku, s., 51; Feypoğlu, Feyzi Necmeddin, Aile Hukuku Dersleri, s. 87.

6. Velidedoğlu, a.g.e., 52; Feypoğlu, a.g.e., 88.

c. Evlenmeyi Bir Aile Hukuku Akdi Olarak Kabul Eden Görüş

Bu teoriye göre evlilik karı-koca olmak isteyen tarafların tam bir hürriyet içinde karşılıklı ve birbirine uygun surette açıkladıkları iradeleridir. Evliliği doğuran ana faktör, beyan edilen bu karşılıklı iradelerdir. Diğer işlemler ise, esas itibariyle bunların tesbit ve tanzimi ile alakalıdır.

Türk Medenî Kanununda evlenmenin tarifi yapılmamıştır. Ancak Yargıtayın 14.6.1965 gün ve 3/13 sayılı içtihadı birleştirme kararında evlenmenin bir akid olduğu ifade edilmiştir (7). Türk hukuk doktrininde de hakim olan görüş bu yöndedir (8).

Başta Mâturîdî olmak üzere İslâm hukukçuları da evlenmeyi bir akid olarak kabul etmişlerdir. Meselâ çağdaş İslâm hukukçularından Muhammed Ebû Zehra evliliği «eşler arasında birlikte yaşamaya ve yardımlaşmaya imkan sağlayan ve her iki tarafa karşılıklı hak ve mükellefiyetler yükleyen bir akiddir.» diye tarif etmiştir (9).

Gerek modern hukukçular, gerekse İslâm hukukçularına göre evlenme, Borçlar Hukukunun temel bölümlerinden birini teşkil eden akidler türünden bir akid olmayıp özel şekil ve hükümlere tabi bir Aile Hukuku akdidir (10).

3— NİKAH AKDİNDE ŞAHİTLİĞİN ROLÜ

Konumuz bakımından burada ele alacağımız husus, nikah akdi bakımından şahitliğin fonksiyonu nedir? Diğer bir ifade ile buradaki şahitlik, nikah akdinin sıhhat şartlarından birisi midir, yoksa diğer akidlerde olduğu gibi talî derecede bir şekil şartı olup ihtiyaç halinde kendisine başvurulmuş bir isbat vasıtası mıdır?

Az önce ifade ettiğimiz gibi evlenme, kendisine has özel şart ve hükümleri olan nevi şahsına münhasır bir akiddir. Gerek Türk Medenî kanuna gerekse İslâm hukukçularına göre bu akid icra edilirken iki şahit bulundurma şartı aranmaktadır. Ancak Medenî Kanunun buradaki şahit şartına bakışı ile İslâm hukuk-

7. Bkz., R.G. 17.5.1965-12069.

8. Bkz: Velidedeoğlu, a.g.e., 51; Schwarz, Aile Hukuku, 54; Feyzoğlu a.g.e., 89.

9. M. Ebu Zehra, el-Ahvâlü's-Şahsiyye, 17; Kâsânî, II/229.

10. Feyzoğlu, 89.

çuları arasında farklar vardır. Bu farklılardan en önemlisi ise, konumuz açısından kendisini göstermektedir. Medenî Kanununun 108. maddesi ile evlenme anında istenilen iki şahit şartı, bu akdin bir unsuru olmadığı gibi, evlenmeye vücut veren esaslı bir şekil şartı dahi kabul edilmemiştir. Türk Medenî Kanununa göre evlenme akdi icra edilirken istenilen şehâdet şartı, tali derecede bir şekil şartıdır. Diğer bir ifade ile evlenme akdi yapılırken iki şahit getirme şartına uyulmaması M.K. nun 123. maddesine göre evlenmenin varlığına ve sıhhatine tesir etmez; yapılan nikah akdi bir şahitle de meydana gelse bu akid sahih ve muteber olarak vücut bulmuş olur (11).

Türk Medenî Kanunda evlenme akdindeki şahitliğin hukuکی statüsü ve değeri izah ettiğimiz şekilde olmasına karşılık, Mâturîdî'nin de mensubu olduğu Hanefî mezhebine göre şahitlik, bu akdin bir sıhhat şartıdır. Hanefiler, nikah akdinde şahitlik hususundaki görüşlerini bu husustaki hadislerle istinat ettirmişlerdir. Nikah akdinde şahit getirmenin gerekli olduğunu ifade eden hadisleri iki grupta toplamak mümkündür. Bunlardan birisi «nikah ancak şahitlerle olur» (12) mealindeki hadistir (13). ez-Zeylâî 762/1361) bu hadisin garib olduğunu belirtmiştir (14). Bu konudaki ikinci hadis ise, bir takım lafız farklılıklarını bir kenara bırakacak olursak «nikah ancak velî ve iki âdil şahitle mümkündür» mealindeki hadistir. Bu hadis İbn Abbas (68/687) (15) Ebû Hureyre (57/676) (16), Ebu Musa el-Eş'arî (44/664) (17), İmran (52/672) (18) ve Hz. Aişe (58/677) (19) tarafından rivayet edilmiştir. Cerh ve ta'dil alimlerinde İbn Abbas tarafından rivayet eden hadisin senedindeki Rebî b. Bedr (178/794) (20), Ebû Hureyre tarafından rivayet edilen hadisin senedindeki Süleyman b. Erkam (21),

11. Feyzoğlu, 154; Ayrıca bu konuda bilgi için Bkz: Velidedeoğlu, 92.

12. Kâsânî, II/252; Bilmen, II/29.

13. Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VII/111.

14. Bkz: ez-Zeylâî, Nasb r-Raye, III/167.

15. Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV/286.

16. Heysemî, IV/286.

17. Heysemî, IV/286.

18. Dârekutnî, Sünen, III/225; Heysemî, IV/287.

19. Dârekutnî III/227; Heysemî, IV/286.

20. Rebî b. Bedr'in sika olmadığı için Bkz: İbn Ebî Hatim, 'İlîlü'l hadis, I/416; el-Cerh ve't-ta'dil, III/455; Zehebî, Mizanü'l-i'tital, II/38-39; İbn Hacer, Tehzib, III/239-240; Heysemî, IV/286.

21. Süleyman b. Erkam'ın sika olmadığı için Bkz: İbn Ebî Hatim, el-Cerh ve't-ta'dil, IV/100-101; Zehebî, II/196; İbn Hacer, a.g.e., IV/168-169; Heysemî, a.g.e., IV/286.

Ebû Musa el-Eş'ari tarafından rivayet edilen hadisin senedindeki Ebû Bilal el-Eşari (222/837) (22), İmran b. Husayn (52/672) tarafından rivayet edilen hadisin senedindeki Abdullah b. Muharrir (23) sika kabul edilmemişlerdir. Hz. Aişe tarafından rivayet edilen hadis ise değişik tariklerden gelmiştir. Senedinde Abdurrahman el-Vakkâsi (24) ve Muhammed b. Yezid b. Sinan ile babasının (25) bulunduğu rivayetler. Bunların hiçbirisi sika olmadıkları için sahîh değildirler. İbn Hibban (354/965) söz konusu hadisi Said b. Yahya b. Sadîd el-Emevî, Hafs b. Ğıyas, İbn Cüreyye (150/767), Süleyman b. Busa, Zührî, Urve, Hz. Aişe tariki ile Sahîh'ine almıştır. Daha sonra bu hadisin değerlendirmesini şöyle yapmıştır: Bu hadis üç kişi haraç diğer tariklerden gelen şekliyle sahîh değildir. Bunlar Said b. Yahya el-Emevî'nin Hafs b. Ğıyas'dan, Abdullah b. Abdülvehhab'ın el-Hacebînin (228/843) Halid b. Harris'den, Abdurrahman b. Yunus er-Rakinin İsa b. Yunus'dan rivayet ettiği senedlerdir. Bunun dışında nikah akdinde iki âdil şahid gerekir şeklindeki haberlerin hiçbirisi sahîh değildir (26).

İşte konumuzu teşkil eden İmam Mâturîdî de bağılı bulunduğu mezhebin görüşünü paylaşmış ve yukarıdaki hadislerle istinad ederek evlenme akdinde iki şahidin bulunmasını, bu akdin bir sıhhat şartı kabul etmiştir. Diğer bir ifade ile İmamımıza göre mezkur akdin vücut bulabilmesi için iki şahidin şehadeti şarttır (27). Biz burada diğer müçtehid imamlar gibi Mâturîdî'nin de İslam Hukuku ile alakalı konularda sünneti delil kabul ettiğini görüyoruz. Diğer bir ifade ile Mâturîdî'nin de Mecelle'nin 14. maddesinde veciz ifadesini bulan «Mevrid-i nassda içtihadı mesağ yoktur» genel prensibine tam anlamıyla bağılı olduğunu müşahede ediyoruz. Ancak bu büyük alimimiz de diğer Hanefî müçtehidler gibi bir konuda kendi şartlarına uygun sahîh hadis bulamadığı vakit içtihadı başvurmuştur (28). Mâturîdî'ye göre evlenme akdinde şahitli-

22. Ebû Bilal el-Eşari'nin sika olmadığı için Bkz: İbn Ebî Hatim, el-Cerh., IX/350; Zehebî, a.g.e., IV/507; Heysemi, a.g.e., IV/286.
23. Abdullah b. Muharrir'in sika olmadığı için Bkz: Dârekutnî, a.g.e., III/225; Zehebî a.g.e., II/500-501; İbn Hacer, a.g.e., V/389-390; Heysemi, a.g.e., IV/287.
24. Abdurrahman el-Vakkâsi'nin sika olmadığına Bkz: İbn Ebî Hatim, el-Cerh., VI/157; Zehebî, Mizan, III/43-44; İbn Hacer, a.g.e., VII/133-134; Heysemi, a.g.e., IV/286.
25. Muhammed b. Yezid b. Sinan'ın sika olmadığına Bkz: İbn Ebi Hatim; el-Cerh., VIII/128-129; Dârekutnî, a.g.e., III/227; Zehebî, a.g.e., IV/69; İbn Hacer, a.g.e., IX/524-525.
26. Bkz: Zeyla'i, a.g.e., III/167.
27. Mâturîdî, a.g.e., 652.
28. Mâturîdî, 652, vd.

ğın aranmasının amacı, damad adayını ile gelin adayını zina töhmetinden kurtarmaktır (29). Gerek Mâturîdî gerekse nikahta şehadetin sıhhat şartı olduğunu kabul eden diğer İslâm hukukçuları, şayet bu akid icra edilirken iki şahit bulunmazsa bazı durumlarda eş olacak kişiler evlenmişler midir, yoksa zina mı ediyorlar pek belli olmaz. Bu şüpheyi önlemek için söz konusu akdin icra edildiğini üçüncü kişilere duyurmak gerekmektedir. Bunun da en sağlam ve güvenilir yolu, akdin yapıldığını her yerde ve her zaman şahitlik yapabilecek en az iki kişinin tanıklık etmesidir, demişlerdir (30).

Başta İmam Mâturîdî olmak üzere Hanefî mezhebi hukukçuları arzedildiği şekilde düşünmelerine karşılık nikah akdinde Mâlikiler şahitlik şart değil, düğünün ilan edilmesi yeterlidir, demişlerdir (31). Onların nikah akdinde şahide gerek yok, ilan yeterlidir, derken güttüğü amaç, tarafları zina suçlamasından kurtarmaktır. İmam Mâlik'e göre zina gizli, evlenme aleni olur. Nitekim Rasulullah da bu yüzden nikahın gizli olmasını yasaklayarak «nikahı ilan ediniz» (32) buyurmuştur (33). Dikkat edilecek olursa Hanefilerin şahitlik nikahın sıhhat şartıdır derken güttükleri amaç ile Malikilerin evlenme akdinin ilan edilmesi yeterlidir, şahide gerek yoktur şeklindeki görüşlerinin gayesi aynıdır. Her iki ekolün de güttüğü gaye nikah akdinin vuku bulduğunu üçüncü kişilere duyurarak tarafları zina töhmetinden kurtarmaktır.

SONUÇ : Malum olduğu üzere, evlenme bütün toplumlarda meşru sayılırken nikahsız olarak bir kadınla bir erkeğin birleşmesi Hak Dinler tarafından yasaklandığı gibi, bir çok devletin kanunlarınca suç sayılmış ve ahlâk dışı davranış kabul edilmiştir. Ayrıca doğan çocukların nesebi, velayeti ve eşlerin birbirlerine mirasçı olmaları gibi bir çok alanlarda nikah akdinin hemen her hukuk sisteminde yegane faktör olduğu nazarı dikkate alınırca her halde bu akdin önemi kendiliğinden ortaya çıkar. Gerek Türk Medenî Hukuku, gerekse İslâm hukukçuları böyle bir akdin sağlıklı ve her türlü şâibeden uzak bir şekilde yapılması için di-

29. Mâturîdî, 652.

30. Mâturîdî, a.g.e., 652; Kâsânî, a.g.e., II/252-253; Serahsî, a.g.e., XVI/150.

31. Kâsânî, a.g.e., II/252-253.

32. Tirmizî, Sünen, III/398-399; İbn Mace, Sünen, I/611; Nesâî, Sünen, VI/127; İbn Hanbel, Müsned, IV/5; Ayrıca kritiği için Bkz: Aclunî, Keşfu'l-Hafâ, I/145.

33. Kâsânî, a.g.e., II/252.

ğeri akidlerde aramadıkları bir takım temel ve şekil şartlarını bu akidde aramışlardır. Her iki hukuk sistemi de nikah akdinin kapalı kapılar ardında değil, şahitler veya ilan suretiyle herkese açık bir tarzda yapılmasını öngörmüştür.

Anlatılanların ışığı altında netice olarak diyebiliriz ki, İslâm hukukçularının tamamı evlenmenin vücut bulması için, nikah akdinin yapılmasını ve bunun üçüncü kişilere şahitler veya ilan yoluyla duyurulmasını kabul etmişlerdir. Ayrıca biz burada İmam Mâturidî ve diğer İslâm hukukçularının beşerî ve akdî münasebetlerde akılcı ve isabetli çözümler getirdiklerini söylersek kadirşinaslık etmiş olduğumuz inancındayız.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

1. Aclûnî, İsmail b. Muhammed, (1162/1748). Keşfü'l-hafâ ve müzilu'l-ilbâs ammeştehra mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs, (I-II), Beyrut, 1351/1932.
2. Âsım Efendi, Kamus Tercümesi (I-IV), İstanbul, 1305/1887.
3. Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin (458/1065), es-Sünenü'l-Kübrâ (I-X), Haydarâbâd, 1377/1958.
4. Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuki İslâmiyye ve Istilahât-ı fıkhiyye kamûsu, İstanbul, 1967.
5. ed-Dârekutnî, Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, Sünenü'd-Dârekutnî (I-IV), Medine, 1386/1966.
6. Feyzioğlu, Feyzi Necmeddin, Aile Hukuku Dersleri, İstanbul, 1971.
7. Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr (807/1404), Mecmuau'z-zevâid ve menbaul-fevâid (I-VIII), Beyrut, 1402/1982.
8. İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim (327/939), 'İlelil'-hadis (I-II), Kâhire, 1343/1924), el-Cerh ve't-ta'dil, (I-IX), Beyrut, 1371/1952.
9. İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddin Ahmed b. Ali (852/1448), Tehzibü't-tehzib (I-XII), Haydarâbâd, 1325/1907.
10. İbn Hanbel, Ahmed (241/855), el-Müsned (I-VI), Beyrut, 1389/1969.
11. İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zâhirî (456/1064), el-Muhallâ (I-XI), Mısır, 1347-1352/1928-1933.
12. İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (275/888), Sünen, Mısır, 1373/1954.
13. Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ûd (587/1191), Bedâi'u's-sanâi (I-VII), Beyrut, 1402/1982.
14. Kuru, Baki, Hukuk Muhakemeleri Usûlü, 1968.
15. Mâturidî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed (333/944), Te'vilâtü ehli's-sünne, Bağdad, 1404/1983.
16. Muhammed Ebû Zehra, el-Ahvalü's-şahsiyye, 1950.
17. Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb (303/915), Sünen (I-VIII), Mısır, 1383/1964.
18. et-Taberî, Muhammed b. Cerir (310/922), Cami'u'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân, Mısır, 1373/1954.

19. et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (279/892), Sünenü't-tirmizî (I-V), Beyrut, ts.
20. Velidedeoğlu, Hıfzı Vcided, Türk Medenî Hukuku (Aile Hukuku), İstanbul, 1965.
21. ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), Mizaniü'l-ı'tidâl fi nakdi'r-ricâl (I-IV), Mısır, 1382/1962.
22. ez-Zeyla'î, Celâlüddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf (762/1361), Nasbu'r-râye li ahâdisi'l-hidâye (I-IV), Kahire, 1938.
23. el-Azîmâbâdî, Muhammed Şemsü'l-hakk, et-Ta'likul-muğni ale'd-dârekutni, (I-IV), Medine, 1386/1966.